

Du kan inte ta mig

När begåvade elever står utanför ramarna

Renaud Lazer

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning.....	4
Inledning	5
Syfte och frågeställningar	6
Bakgrund	6
Begreppsförklaringar.....	6
Forskares synsätt på begåvning	6
Vad säger styrdokumentet?	7
Vad säger skolverket?	8
Tidigare forskning och urval av litteratur	8
Begåvade elever och uppfattningen om deras beteende	8
Begåvning och diagnos.....	9
Vanligaste stödmeter	9
Rektorernas agerande.....	9
Nationellt och regionalt utvecklingsarbete.....	10
Ramfaktorer	10
Metod	12
Urval av informanter	12
Intervjuer	13
Forskningsetiska principer	13
Reliabilitet och validitet	14
Analysmetod	14
Resultat och analys	14
Skolans ledning och personal.....	15
Resurser	16
Gruppsammansättning	18
Samhällsfaktorer	18
Övriga observationer	19
Diskussion och slutsatser	20
Hur identifierar skolorna begåvade elever?.....	20
Vilka strategier har rektorerna för att skapa goda förutsättningar för begåvade elever och deras lärare?	21
Vilka ramfaktorer kan förhindra skapandet av dessa förutsättningar?	23
Vad kan detta sammantaget betyda för begåvade elevers förutsättningar till en likvärdig skola?..	25

Framtida frågeställningar	26
Litteraturförteckning.....	28
Artiklar	28
Läroplaner och lagar	28
Internet	28
Bilaga 1.....	30

Förord

Jag vill tacka alla som bidragit till att denna studie blev fullbordad.

Jag vill också tacka min handledare C. Hällgren och A. Contardo utan dem skulle jag aldrig kunna genomföra mitt examensarbete.

Till Amanda & Olivia Lazer. Tack för att ni finns.

Umeå december 2014

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att skapa ökad kunskap om rektorers strategier för att utforma goda förutsättningar att likvärdigt bemöta begåvade elever i grundskolan. Jag använder mig av begreppet begåvade därför att jag i studien inte specifikt avser att urskilja högpresterande eller särbegåvade elever. I studien utgår jag ifrån, förekomsten av elever med begåvningar i varierande grad i den svenska skolan och deras lika rätt till att finna sin unika egenart i enlighet med grundskolans uppdrag.

Det är rektorernas ansvar som pedagogiska ledare att se till att de själva likväl som lärarna får den kompetens som krävs för att på ett professionellt sätt utföra sina uppgifter. Undervisningen ska också utformas på det sättet att alla elever, även de med en speciell begåvning, får det stöd och den hjälp de behöver. Det faktum att jag själv som lärare saknar kunskaper om bemötandet av begåvade elever väcker flera frågor. Kunskapen om hur skolan identifierar dessa elever samt vilka faktorer som påverkar rektorernas beslut om skapandet av en stimulerande miljö för dem lägger grunden till denna studie.

Jag har använt mig av kvalitativa intervjuer med fyra rektorer som alla verkar inom en kommuns grundskolor i norra Sverige.

Mina resultat visar att rektorerna har en viss kännedom om olika typer av begåvning men de saknar kunskaper om hur de ska upptäcka begåvade elever. Trots positiva ambitioner, att i enlighet med styrdokumentet vilja skapa bra pedagogiska förutsättningar framkommer det i studien att ramfaktorer som bland annat tid, resurser eller förändringar i samhället förhindrar rektorerna att fatta rätt beslut när det gäller utformning av en likvärdig utbildning. Trots att handlingsplaner och nationella satsningar, vars syfte är att främja begåvade elevers potential är verksamma, har detta inte lett till att rektorerna fokuserar på dessa elever eftersom den stora majoriteten av elever tar resurserna i anspråk. Detta leder till att begåvade elever missgynnas.

Studien har också bidragit till att upptäcka ännu en problematik. Gällande förhållningssätt till hur begåvning betraktas ur ett genusperspektiv. Det visade sig att enbart pojkar utifrån sitt stökiga beteende oftast upptäcks som begåvade. Kunskaperna om vad som är kännetecknande för begåvade flickor verkar vara obefintliga.

Nyckelord: rektor, begåvade, ramfaktorer, ramfaktorteori

Inledning

I mitt arbete som modersmåslärare under sex år inom för-och grundskolan har jag observerat många variationer bland elever. Jag har träffat många med olika sociala och nationella bakgrunder och med olika utbildningsnivåer. Bland dessa elever finns de som är duktiga, d.v.s. elever som utan större ansträngningar klarar skolgången. Det finns också svaga elever, de som behöver särskilt stöd och välfungerande åtgärdsprogram för att kunna nå målen.

Det är glädjande att kunna konstatera att skolorna jag arbetar vid är väl förberedda med en rad åtgärdsprogram för att hjälpa svagare elever. Målet i kommunen är att de med olika hinder och svårigheter ska kunna lyckas i skolan precis som de duktiga eleverna.

För två år sedan, fick jag anledning att fundera lite extra över vilka elever som räknas till dem som har behov av särskilt stöd. Vilka möjligheter har vi pedagoger att ge begåvade elever förutsättningar att finna och utveckla sin unika egenart? Mina funderingar började i mötet med en ny elev, låt oss kalla honom Nisse. Han kom från ett annat land och med sig hade han ett intyg som bekräftade att han var högpresterande eller eventuellt särbegåvad. Det blev snabbt tydligt för mig att hans begåvning skulle skapa mycket speciella utmaningar för mig som pedagog och kanske även för honom. Jag insåg att jag saknade en hel del pedagogiska kunskaper för att kunna skapa rätta förutsättningar för elever som har ett visst slag av begåvning. I våra rutiner på skolan hade vi inga riktlinjer att följa om en sådan elev skulle bli antagen till modersmålsundervisning. Till barn och elever som har ett annat modersmål än svenska, erbjuder kommunen modersmålsstöd och modersmålsundervisning. Vi visste hur vi skulle möta svaga elever som var i behov av särskilda stöd för att de underpresterade men inte hur vi skulle möta elever som behövde stöd för att de som Nisse, hade en viss begåvning.

Jag och mina kollegor befann oss alltså i en ny situation vi inte visste hur vi skulle hantera för att möta kraven i skolans styrdokument. Om det förekommer liknande situationer i andra skolor, privata eller kommunala, betyder det att skolan har svårt att lyckas i sitt uppdrag och dessutom riskerar den att bryta mot skollagen där det står att:

- *Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras och utveckla kunskaper – undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.*
- *Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling. Lag (2014:458).*

Mot bakgrund av detta, vill jag med hjälp av föreliggande studie bidra till att skapa en ökad kunskap om hur rektorer identifierar och arbetar för att skapa förutsättningar för begåvade elever. Dessa behöver en professionellt fungerande skola och en anpassad undervisning för att möta även begåvade elevers speciella behov. Elever som exempelvis Nisse.

Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande studie är att skapa ökad kunskap om grundskolerektorers kännedom om begåvade elever, d.v.s. hur de och skolpersonalen identifierar dessa. Vilka strategier har rektorerna för att skapa goda förutsättningar efter att de har upptäckts samt vilka ramfaktorer som samspelar och påverkar skolundervisningens organisation.

För att precisera syftet med studien ställs följande forskningsfrågor:

1. Hur identifierar skolorna begåvade elever?
2. Vilka strategier beskriver rektorerna att de använder för att skapa goda förutsättningar för dessa elever och deras lärare?
3. Vilka ramfaktorer kan enligt rektorerna förhindra eller främja skapandet av dessa förutsättningar?
4. Vad kan detta sammantaget betyda för begåvade elevers förutsättningar till en likvärdig skola?

Bakgrund

I uppsatsens bakgrund redogörs inledningsvis för de begrepp som är centrala i studien. Därefter presenteras delar av innehåll i styrdokumentet gällande rektorernas ansvar och uppdrag. Jag kommer även att kort beskriva vad den senaste forskningen kommit fram till när det gäller begåvning i det svenska skolväsendet. Till sist kommer en sammanfattning av de pågående nationella utvecklingsprojekten samt en introduktion till ramfaktorteoritänkandet och dess påverkan på rektorernas uppdrag.

Begreppsförklaringar

Hur kan vi förstå begrepp som högpresterande, särbegåvning, begåvning och med vilken betydelse används begreppet begåvning i denna uppsats?

Forskares synsätt på begåvning

Dessa begrepp är komplexa och det finns många uppfattningar om vad som egentligen menas med högpresterande, särbegåvade eller begåvning, osv. Enligt Roland S. Persson¹, professor i pedagogisk psykologi, har dessa olika benämningar det gemensamt att de används för att beskriva elever med potential till hög prestation. Till skillnad från andra elever vet högpresterande elever svaret, de lär med lätthet och trivs i skolan samt är nöjda med vad de lär sig. De särbegåvade eleverna däremot ställer frågor, uttrycker överraskande tankegångar och de kan ha flera lösningar på samma problem. Det framstår också som att särbegåvade elever tycker om att lära sig men oftast på grund av att de är perfektionister tycker de inte så mycket om skolan. Det kanske betyder att dessa elever vet hur de vill

¹ Roland S. Persson. (2014). *Särbegåvning: Ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser*. Socialmedicinsk tidskrift 2, s. 129-138

jobba och med vad. Om lektionerna inte kan tillfredsställa deras behov, finns det inga anledningar för dem att se på skolan som en källa till kunskaper de redan innehar. Samtidigt är det viktigt att säga att de individuella olikheterna och variationerna bland särbegåvade elever kan vara så påfallande att det helt enkelt inte går att stödja sig fullständigt på de fåtalen av ovanstående kriterier. Särbegåvade elever kan lika väl vara högpresterande, det beror på om de befinner sig i en anpassad miljö. Det är alltså komplext att förklara begreppen och ännu mer komplext att placera en elev under en specifik kategori av begåvning. Det är anledningen till varför jag har valt att använda mig av begreppet begåvade elever i min studie. Dessutom blir det för läsaren mindre förvirrande med bara en benämning som omfattar olika variationer av begåvning. Jag vill också påpeka att alla elever, oavsett vilka förutsättningar de har, behöver den hjälp och det stöd för lärande de är berättigade till. Det viktigaste i denna studie är att få en inblick i vilken kompetens det finns bland rektorerna när det gäller skapande av en stödjande miljö för dessa elever. Detta är en grupp elever som, utifrån mina erfarenheter, ser ut att behöva mer stöd än de får idag.

För övrigt, om man vill utgå från tidigare forskning om vilka konkreta åtgärder som är avsedda till begåvade elever i den svenska skolan, har resultaten varit mest negativa. I den senaste artikeln av Roland S Persson², som sammanställer aktuell forskning över intellektuell särbegåvning, hävdar han att intresset för barn med förmågan att på olika sätt prestera i ett eller flera ämnen har varit obefintligt.

Vad säger styrdokumentet?

Samordning av det pedagogiska arbetet är beroende av hur rektorn beslutar om sin enhets inre organisation, beslut som måste vara i överensstämmelse med skollagen.

Styrdokument: 3 §/Träder i kraft I:2014-07-01/ Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling. Lag (2014:458).

Parallellt säger Lgr 2011 att rektorn *inom givna ramar* har ansvaret för elevens och skolans resultat. Vad styrdokumentet menar är att besluten, oavsett i vilket led de genomförs ska resurserna fördelas inom enheten efter elevens förutsättningar och behov.

² Ibid

Vad säger skolverket?

År 2012 publicerade Skolverket en rapport³ om högpresterande elever och undervisningen. Rapporten bekräftade att när det gäller resultatutvecklingen för de högst presterande eleverna i Sverige så har det skett nedgångar under de senaste tio åren. Orsaken till detta anses i rapporten ligga mest hos lärarnas förväntningar vilka skiljer sig beroende på elevers bakgrund och vilket stöd eleverna får hemifrån snarare än hur skolans ledning hanterar de pedagogiska förutsättningarna.

Tidigare forskning och urval av litteratur

Den litteratur som utgör bakgrund och insikt för min empiriska undersökning har sökts fram med hjälp av Umeå Universitets biblioteks sökmotor, Diva portal och Google sökmotor. Vid sökningarna användes sökorden särbegåvning, ramfaktor samt rektorer och handlingsplan. En viss del av litteraturen hittades på Umeås stadsbibliotek och jag valde att avgränsa sökningen till enbart svenska artiklar och böcker eftersom mitt intresse och fokus ligger i den forskning som genomförs i Sverige. Anledningen till detta är att det kan vara lättare och lika givande att förstå hur situationen kring begåvade elever ser ut i ett begränsat område, och på så vis får man en grundläggande kunskap om dessa elevers förutsättningar vilket i framtiden kan omfatta ett bredare fält, såväl nationell som på internationell nivå.

Det som försvårade sökningen var att den forskning som utgör kunskapsbasen för studien inte bara använder sig av begreppet särbegåvning vilket t.ex. verkar vara det vanligaste i Roland S. Perssons artiklar. Jag fann också ett annat begrepp. Anita Kullander⁴, en skolpsykolog som också har en stor erfarenhet av begåvade barn, föredrar att använda sig av begreppet särskild begåvning, ett begrepp hon hävdar passar bättre därför att särbegåvning ofta missförstås och kopplas till särskolan. Likväl forskar och skriver de ovanstående om samma kategorier av elever. För att underlätta och undvika förvirring i min studie, valde jag att använda mig av begreppet begåvning som jag bör påpeka inte är det enda begrepp som är centralt i studien.

Begåvade elever och uppfattningen om deras beteende

Camilla Wallström⁵ beskriver att begåvning är som att ha en extra förmåga eller talang inom ett eller flera områden. Wallström förklarar också att elever som på grund av sin begåvning sticker ut och inte får positiv uppmärksamhet för sin begåvning riskerar att välja att ge upp, att göra dåligt ifrån sig eller att ställa till tumult och bråk. Om dessa elever inte får den stimulans som motsvarar deras prestationsförmåga kan de även uppleva depression och utanförskap hävdar hon.

³ <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/> Internet 2014-02-11

⁴ Kullander, A. (2013). *Särskild begåvning – tillgång eller handikapp?* Specialpedagogisk tidskrift – att undervisa. S1

⁵ Wallström, C. (2010). *Se mig som jag är – Om särbegåvade barn i skolan*. Argument förlag s 17 - 35

Det finns också skillnader mellan pojkar och flickor när det gäller deras beteende. Enligt skolpsykologen Anita Kullander⁶ brukar flickor spela ”Kameleontleken”(s2). Med detta menar hon att flickor försöker dölja sin förmåga och lägga sig på klasskamraternas nivå. Pojkar däremot, börjar redan i tidig ålder med protester och ifrågasättande. Det förklarar att dessa pojkar uppfattas som stökiga medan flickor som inte visas gehör för sin begåvning i stället uttrycker sin upplevelse av utanförskap genom att uppvisa ångest, matproblem och liknande. Detta gör att begåvning hos flickor är svårare att upptäcka än hos pojkar.

Begåvning och diagnos

Alla dessa beteenden som begåvade elever uppvisar får dock inte missuppfattas. Roland S Persson⁷ hävdar att det finns ett samband mellan begåvning och potentiell feldiagnostik. Han menar att det är vanligt att begåvningen tolkas som ADHD, den diagnos skolan oftast sätter på barn med beteendestörningar. Han förklarar att barn som lider av ADHD visar samma beteenden konstant och i alla situationer, i hemmet likväl som i skolan, medan begåvade barn visar liknande reaktioner enbart när de befinner sig i en icke stimulerande miljö. I situationer som t.ex., när ett barn träffar andra begåvade barn i en stimulerande miljö visar barnen inga tecken på ADHD, barnet är bara begåvat. Detta gör att begåvning från början är svår att upptäcka och diagnosticera.

Vanligaste stödmeter

Skolans två mest effektiva strategier för att hjälpa begåvade elever enligt Albert Ziegler⁸ är för det första ”acceleration”(s 92-93). D.v.s. en intensifiering av skolgången genom att delta i ämnesundervisning i en högre årskurs. Skolan kan också besluta att eleven hoppar över en årskurs. Detta är lämpligast när eleven går på lågstadiet, exempelvis i åk2. Det betyder att ju tidigare man upptäcker en begåvad elev desto bättre.

Den andra metoden heter ”enrichment” (ibid), att berika på svenska. Det innebär att skolan gör det möjligt för eleven att delta under en period i en högre årskurs eller möjliggör för eleven att använda sig av undervisningsmaterial från en högre kunskapsnivå. Det kan också innebära att eleven får jobba med speciella tematiska huvudinriktningar och utöka tiden i den reguljära studieplanen genom att lägga till extra kurser eller extra undervisning utanför skoltid.

Rektorernas agerande

Gällande tidigare uppsatser, skrifter eller artiklar som specifikt är inriktade mot rektorers handlingsplaner när det handlar om begåvade elever har jag inte hittat någon relevant forskning. De flesta forskningsresultaten eller examensarbeten jag hittade i databasen i DIVA⁹, var i stället inriktade

⁶ Kullander, A. (2013). *Särskild begåvning – tillgång eller handikapp?* Specialpedagogisk tidskrift – att undervisa. S2

⁷ Persson, S, P. (2010). *Särbegåvade barn och ungdomar är utmaning för svenska psykologer: En kort översikt.* Forskningsmiljö skolnära forskning. Högskolan i Jönköping.

⁸ Ziegler, A. (2010). *Högt begåvade barn.* Norstedt s 92 - 93

⁹ www.diva-portal.org

mot lärares uppdrag och bemötande av begåvade elever. Däremot, fick jag efter en snabb sökning på den vanligaste sökmotorn på internet, tag på en intressant och relevant skrift av Bengt-Åke Gustafsson från Linnéuniversitetet i Växjö¹⁰. Han skriver att rektorernas uppdrag är alltför allomfattande. Rektorerna har för uppdrag att skolan som helhet ska fungera. Man har en ansvarsbörda som inte alltid är gynnsam. Det har blivit vanligare att de väljer att lämna tjänsten på grund av de organisatoriska villkoren som inte är passande. Det finns även hos vissa en bristande förmåga att agera som ledare. Det leder till att skolornas stabilitet och elevernas trygghet hotas, någonting som är värt att uppmärksamma. Denna information är relevant i min studie därför att Gustafsson gav en inblick över rektorernas tuffa uppdrag och några intressanta anledningar till varför skolorna ofta byter rektorer. Ett fenomen jag insåg var vanligt förekommande i kommunen min studie genomfördes.

Nationellt och regionalt utvecklingsarbete

I detta avsnitt kommer jag att presentera tre satsningar som just nu pågår i Sverige. Syftet med dessa arbeten är att öka elevers skolresultat. Det är kanske lätt att tro att det inte händer någonting när det gäller att lyfta fram begåvade elever i Sverige. Det finns båda nationella projekt och lokala satsningar runt om i landet. För det första, har i år åtta kommuner lyft fram en handlingsplan¹¹ för att inför PISA 2015 försöka höja elevernas kunskapsresultat i matematik.

För det andra, pågår just nu ett projekt, dock begränsat till södra delen av landet. Det är en försöksverksamhet för att se om spetsutbildningar¹² skulle bli implementerade i det svenska skolsystemet. Till sist pågår fortfarande en nationell satsning i form av att ekonomiska resurser¹³ tilldelas landets skolor för att främja och höja elevernas resultat i matematik.

Ramfaktorer

Ramfaktorteori eller som Ulf P. Lundgren¹⁴ väljer att kalla det, ett tankeverktyg för utbildningsplanering ligger till grund för förståelsen av studiens resultat och är vald med hänsyn till studiens syfte. D.v.s. om grundskolerektorer och skolpersonalens vetskap om, och identifiering av begåvade elever. Att få en inblick hur ramfaktorerna påverkar skolans pedagogiska uppdrag och därtill finna strategier för att skapa goda förutsättningar för begåvade elever och deras lärare.

Redan under 70-talet förekom teorin om ramfaktorer i forskning om det svenska skolväsendet. Det sågs som ett användbart verktyg för att förstå och begreppsliggöra skolundervisningens organisation

¹⁰ Gustafsson, B-Å. (2013). *Rektors ansvar och skolans styrbarhet*. Linnéuniversitetet, Växjö

¹¹ Handlingsplan särbegåvade elever 2014

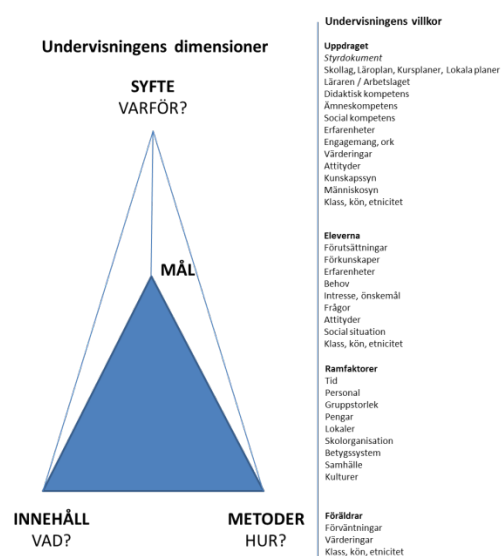
¹² www.spetsutbildningar.se

¹³ www.regeringen.se

¹⁴ Lundgren P, Ulf. (1999). *Ramfaktorteori och praktisk utbildningsplanering*. Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 4, nr1, s 31-41

och resultat¹⁵. Med hjälp av de begrepp som används inom ramfaktorteori kan man genom en konceptualisering av undervisningens förutsättningar synliggöra resultaten i olika variabler som exempelvis skolans organisatoriska ramar och elevens förutsättningar samt sambandet emellan dem. Enligt Lundgren¹⁶ kan ramfaktorteori användas som ett tankeverktyg. Den bygger på idén om att ramar ger ett utrymme för undervisningens process eller förlopp. Han påstår att ” *Ramarna ger eller ger inte möjligheter, de är inte orsaker till en viss verkan. Om däremot ett mål finns för en process måste ramarna anpassas för att göra den processen möjlig*”. Med ramar menar Lundgren styrmedel som bl.a. undervisningstid, resurser av olika slag, ekonomiska eller i form av kompetens hos skolpersonalen eller hur samhället speglas i skolan.

Lindström och Pennlert¹⁷ didaktiska översiktsskarta, nedan, ger en grafisk översikt över den teoretiska kartan för undervisningens villkor. Den visar att undervisningen har en struktur som i sin tur kan vara uppdelad i olika arbetsområden. Strukturen gör det okomplicerat att behandla ett visst område och ta didaktiska beslut. Faktorerna som kan påverka skolans pedagogiska uppdrag kan bland andra vara tid, att det tar tid att lära sig och att skolan måste kunna schemalägga vettiga lektionstider. Andra intresseväckande faktorer inom ramfaktorteori som är viktiga i denna studie är skolans ledning och organisation. Det kan till exempel visa sig i hur skolan hanterar frågor och beslut om hur undervisningskvaliteten påverkas när det gäller olikheter bland elever eller resursfördelning och anpassade stödåtgärder.

Figur 1 Didaktisk översiktsskarta

Man måste också påpeka att ramfaktorperspektivet har fått kritik. Det ansågs vara begränsat när det gäller skolaktörers handlingsfrihet, dvs. att man inte kan tänka utanför skolans regler och rutiner.

¹⁵ Broady, D. (1999). "Det svenska hos ramfaktorteori". Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 4, nr1, s. 111-121

¹⁶ Lundgren P, Ulf. (1999). *Ramfaktorteori och praktisk utbildningsplanering*. Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 4, nr1, s 31-41

¹⁷ Lindström, G. Pennlert, L Å. (2009). *Undervisning i teori och praktik – en introduktion i didaktik*. Fundo Förlag. s 27, 43 - 47

Frame-perspektiv¹⁸ däremot, ett begrepp grundat av den kanadensisk-amerikanske sociologen Erving Goffman, som Anders Persson stödjer¹⁹, tillåter aktörerna att även fatta beslut utifrån egna erfarenheter för att tillgodose oväntade behov hos eleverna. I dessa fall blir processen från ett visst problem till diskussion och ett beslut en social interaktion. Ramfaktorteorin som utgångspunkt ger däremot inte aktörerna i skolan samma frihet. Oftast tas beslut av politiska beslutfattare vilka skolan inte kan påverka i någon högre grad, beslut man måste förhålla sig till. Detta till skillnad från Goffmans Frame-perspektiv. Linblad, Linde och Naeslund²⁰, beskriver just detta, de lyfter fram de komplexa relationerna mellan ramar och skolpersonal eller aktörerna som de kallar skolpersonalen. De hävdar i sin kritik att det till exempel, förutom juridiska eller administrativa ramar, också finns andra faktorer som kan påverka undervisningen. En faktor som ramarna inte tar hänsyn till kan vara bland annat elevernas kulturella traditioner eller bakgrund.

Ramfaktorerna i studien valdes efter analysen av intervjuerna. De ramar som framträdde utifrån rektorernas utsagor blev relevanta och var avgörande för diskussionen i studien. Det var dessa enligt mina slutsatser som i stort sett begränsar och styr rektorernas pedagogiska uppdrag. Exempelvis när det gäller resurser både i form av tid eller pengar är dessa redan tilldelade i förväg till bestämda målområden. Om oväntade situationer uppkommer, som låt oss säga ankomsten av några begåvade elever, kan det innebära att det blir problem för rektorerna att omdirigera de bestämda medlen där man i början inte visste att en sådan situation skulle uppstå. D.v.s. att de begåvade eleverna också kan komma att behöva en del av resurserna. Övriga ramfaktorer som skolans ledning och personal, grupp sammansättning eller samhällsfaktorer visade sig vara lika avgörande för att förstå resultaten av studien.

Metod

I denna del redogörs för valet av informanter, vald metod, forskningsetiska principer samt studiens reliabilitet och validitet.

Urval av informanter

Valet av informanter gjordes genom att slumpvis mejla 15 rektorer från både privata och kommunala grundskolor i en kommun. I mejlet berättade jag om syftet med studien och bad om en intervju som skulle komma att ta ungefär tjugo minuter i anspråk. Valet av rektorer och inte annan skolpersonal var avsiktligt eftersom studiens syfte var att skapa ökad kunskap om just hur rektorerna i deras uppdrag skapar den rätta pedagogiska miljön för begåvade elever samt vilka faktorer som kan påverka uppdraget.

¹⁸ Persson, A. (2014). *Inramad skola – ramfaktorer, frames och analys av sociala interaktionsdynamiker i skolan*. Kapitel 24. 2014 s 391-412

¹⁹ Ibid.

²⁰ Lindblad, L. Linde, G. Naeslund, L. (1999). *Ramfaktorteori och praktiskt förnuft*. Pedagogisk Forskning i Sverige, ÅRG 4 NR 1 s 93-109 ISSN 1401-6788

Av de femton rektorer som kontaktades, gick fyra med på att bli intervjuade. Fyra tackade nej med hänvisning till att de var nyanställda och därför saknade information angående skolans handlingsplan i olika frågor. Två rektorer tackade nej på grund av tidsbrist och fem svarade inte alls. Antalet rektorer som svarade på mejlet och samtyckte att bli intervjuade var inte oväntat, eftersom intervjuerna skedde i slutet av hösten då skolpersonalen har mycket att göra. De fyra som tackade ja till att delta visade sig vara tillräckligt för att genomföra studien. Jag vill påpeka att antalet informanter egentligen inte var väsentligt, studien skulle kunna genomföras även med färre rektorer.

Intervjuer

Jag valde en kvalitativ intervjumetod för att skapa möjlighet för att få förståelse för informanternas, i det här fallet rektorernas tankar och berättelser om hur de bemöter begåvade elever. Med hjälp av den metoden kunde jag utifrån relevanta öppna frågor få en bättre allmän insikt i ämnet och därefter genom analyserande följdfrågor gå djupare i informanternas svar. Tanken bakom valet av en kvalitativ intervjumetod enligt Steinar Kvale var att den skulle ge möjlighet till att beskriva situationer och erfarenheter som har en direkt koppling till den intervjuades livsvärld²¹, det vill säga att man tar hänsyn bara till intervjupersonens åsikter. I detta fall hur rektorernas strategier för att identifiera och bemöta begåvade elever samt skapa en bra pedagogisk miljö för både personalen och eleverna i fråga.

I övrigt, när det gäller genomförandet, svarade mina informanter med stor entusiasm och alla var positiva. De tyckte att studiens syfte var intresseväckande, övriga frågor som kom upp emellan var få (se bilaga 1). Jag måste påpeka att i mitt resultat fick jag också syn på märkliga fenomen. Det första av de två mest anmärkningsvärda fenomenen var att rektorerna i deras resonemang såg begåvning som maskulin. I deras utsagor kunde jag inte relatera beskrivningarna till flickor. Det andra var upptäckten av hur ofta många skolor regelbundet byter rektorer. Om detta kommer jag att skriva mer i analysen och i diskussionen.

Forskningsetiska principer

Rektorerna påmindes också både i mejlet och innan själva intervjun om de forskningsetiska principerna inom humanistisk och samhällsvetenskapligt forskning²². Det innebär att deras deltagande är frivilligt och att de har rätt att avbryta sin medverkan. De har rätt till anonymitet och att personlig information inte kommer att redovisas i studien. Rektorerna informerades också om att all insamlad information endast kommer att användas till studiens ändamål.

Det inspelade materialet och transkriptionen ska förvaras med säkerhet så att endast jag har tillgång till materialet. För att stärka rektorernas anonymitet har jag använt mig av fingerade namn som Rektor A, B, C och D då jag citerar dem i min text.

²¹ Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. S37.

²² <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> internet. 2014

Reliabilitet och validitet

Steinar Kvale skriver att validera är att ifrågasätta. Studiens gång ska beskrivas så tydligt att någon annan kan genomföra den och att alla stadier kan genomföras av en annan intervjuare.

Konversationerna eller kommunikationen vi hade däremot kan ge olika resultat om argumentationen tar en annan vinkel med en annan intervjuare. Relevanta frågor som ställdes kan givetvis ge orsak till olika tolkningar. Det är den dialog som enligt Kvale är grunden till kommunikativ validitet. Man utarbetar denna i dialogen mellan intervjuaren och informanterna. Det finns möjligen en nackdel med arbetssättet jag valde, då jag som intervjuare saknar en viss kompetens. Även om jag hade förberett mig inför intervjun, missade jag tillfällena att utnyttja stunder av tomhet med ytterligare frågor som Kvale kallar för sonderande frågor, när informanten inte hade något mer att berätta. Frågor som söker en mer detaljerad förklaring eller beskrivning av ett svar. Ett exempel på en sonderande fråga kan vara ”Kan du berätta mer om vad som hände?” Kvale bekräftar att den ideala intervjupersonen inte existerar och vissa personer kan vara svåra att intervjua. *”Att lära sig att bli intervjuare sker genom att intervjua.”*

Analysmetod

Enligt Steinar Kvale är den vanligaste formen att analysera en intervju att använda sig av ad hoc metoden. Vad han menar är att den som analyserar kan läsa igenom texterna och skaffa sig ett allmänt intryck och sedan koppla det till en viss teori. Intervjuaren kan också söka mönster i informanternas uttalanden och se vad som hör ihop med andra forskningsresultat. Jag har valt att strukturera analysen enligt de ramfaktorer jag ser framträda i informanternas utsagor. Därefter har jag försökt hitta relationen mellan dessa för att på det sättet se hur dessa samspelar i de rådande förhållandena och därmed hitta svar på själva syftet med studien. Vidare skapa en ökad kunskap om rektorers strategier för att identifiera begåvade elever och utforma goda förutsättningar att bemöta dessa.

Resultat och analys

I den här delen presenteras resultatet och analysen av intervjuerna med rektorerna A, B, C och D.

Detta görs enligt följande ramfaktorer de vilka utifrån rektorernas utsagor har mest påverkan på deras pedagogiska uppdrag:

1. **Skolans ledning och personal.** Det handlar om vilka kunskaper man använder sig av för att upptäcka och bemöta begåvade elever samt att kunna skapa en passande pedagogisk miljö för dessa.
2. **Resurser.** D.v.s. skolans ekonomi och andra typer av resurser som läromedel är viktiga. Lika viktig är distributionen av dessa resurser, på det sättet att alla elever får en passande utbildning i förhållande till sin kunskapsnivå.

3. **Gruppsammansättning**, Om klassrummet består av elever med olika förutsättningar, behövs här genomtänkta strategier för att läraren ska kunna ägna sin tid åt dels en enskild begåvad elev och resten av gruppen.
4. **Samhällsfaktorer**. Dagens samhälles olika kulturer speglas i klassrummet. Skolorna är inte lika homogena och dessa avvikelser kan påverka personalens syn på närsamhället och därmed påverka det pedagogiska arbetet i skolan.

Skolans ledning och personal

Samtliga rektorer jag intervjuade har rätt så goda kunskaper om vilka karakteristiska drag som finns hos begåvade, högpresterande eller särbegåvade elever utom Rektor C.

Det finns däremot enligt tre av dem, brister hos personalen d.v.s. läraren som på något sätt inte har tagit del av de kunskaperna. I skolorna är det hos läraren som ansvaret ligger att upptäcka begåvade elever. Elever som upptäcktes visade signaler lärarna tolkade som ganska allvarliga svårigheter men efter utredningar som genomfördes av skolpsykologer, då blev ”diagnosen” allt annat.

Rektor A sa att hans personal hade utrett en elev av lite andra skäl på grund av att läraren inte förstod varför det inte fungerade som det skulle i klassrummet. Elevens beteende påminde om uppmärksamhetsstörningar, koncentrationssvårigheter eller enligt honom något neuropsykiatriskt funktionshinder. Till slut lyckades skolan komma fram till att det rörde sig om en särbegåvad elev.

Rektor A är övertygad om att lärarna vid hans skola saknar och behöver rätt kompetens när det gäller att upptäcka dessa elever.

Rektor B berättade även att på hans skola är lärarens uppmärksamhet viktig och dessutom det svåraste, att ansvaret ligger hos varje lärare om de märker att ett barn är högpresterande.

Enligt Rektor B har hans skola satsat mycket på utbildning och att kompetensutveckla personalen, han ser också till att bara välutbildad personal anställs. En annan hemlighet enligt honom är att lärarna pratar med varandra och byter erfarenheter om någon av dem upptäcker en väldigt duktig elev.

Hos rektor C anställer man också vanliga lärare men de nyanställda har det ibland lite svårare enligt henne. Lärarna som har jobbat längre hjälper till med elever som annars skulle vara lite stökiga och bråkiga, man gör diagnoser.

För rektor D är situationen lite svårare när det gäller begåvade elever i hans skola. Han berättade att elever han har mött ofta hade andra bekymmer och skolan hade väldigt svårt att hitta formerna för dessa elever.

Brist på kunskap från ledningen eller från ledningen till personalen i alla fyra skolor visade att tecken på asociala beteenden är det första de lade märke till och det främsta man vill undvika.

Enligt rektor A är det ett problem att eleven är socialt omogen eller har svårt att hantera emotionella problem och det gör det svårt att flytta eleven till en annan undervisningsgrupp. Enligt honom behövs det kompetensutveckling både på rektors nivå och i förlängningen hos lärarna.

Hos Rektor A och B är det viktigt att skapa trygghet för eleven.

Däremot för att hantera liknande situationer, räknar Rektor C med de lärare som har jobbat längre:

”... de är det bästa jag har sett å jobba med, de kan få elever som... annars skulle vara lite stökiga och bråkiga att fungera”.

Hos Rektor D ser verkligheten annorlunda ut, hos honom är det hur skolan stöttar dessa barn i det sociala samspelet som ofta bristerna finns. Läraren trodde att vi hade helt andra bekymmer, ingen hade förstått att barnet kunde vara begåvat. Läraren såg bara att det i stort sett inte fungerade i undervisningen.

Dilemmat vid Rektor D skolan är att sjuttio procent av eleverna är flerspråkiga. Under de senaste sex åren har skolan fördubblat andelen flerspråkiga elever berättade han, barn som behöver stöd i grunden. Det gör att begåvade elever vid hans skola missgynnas. Det finns ändå en brist på kunskap bland personalen vid hans skola, personalen har oftast fokus på funktionsnedsättning. Först utreds om eleverna har ADHD, asperger eller dyslexi. Efteråt kunde det konstateras att det ibland handlade om begåvade elever vilkas behov ställde till bekymmer.

Inom dessa ovanstående ramar kan man notera utformningen av skolorganisationens brister när det gäller vem som bär ansvaret för elever i behov. En välutbildad personal är en bra förutsättning för skolornas kvalitet men när det gäller att kunna identifiera begåvade elever, saknar den ramen konsistens. Det verkar som en anpassad utbildning för personalen till att upptäcka begåvade elever saknas. Ramfaktorn ledning och personal behöver analyseras ytterligare. Varifrån ska rektorerna hämta kunskaperna som behövs och på vilka den informationen ska nå ut kan vara frågor skolorna behöver ta hänsyn till.

Resurser

Resultatet har också visat att skolornas olika förutsättningar som exempelvis resurser i form av tid och pengar påverkar rektorernas beslut när det gäller att hitta pedagogiska strategier för att bemöta begåvade elever.

Rektor A tycker att det kan vara svårt att hitta intressanta läromedel att låta eleven jobba med och svårare läromedel om det visar sig att eleven råkar vara duktig i t.ex. matte. Om det finns en lärare som har tid och är speciellt engagerad kan läraren agera som mentor för eleven. Utredningen och diagnosen är avgörande för att skapa en bra strategi ifall man möter en begåvad elev.

Skolan som rektor B driver t.ex. har andra förutsättningar när det gäller att hitta rätt strategi för att bemöta begåvade elever. Vid hans skola, om det blir för mycket för läraren, eftersom lektionstiden också är avgörande, kan gymnasielärarna komma till grundskolan och hjälpa till. Hos honom behöver var fjärde elev stöd i matte och det blir en utmaning för läraren att lägga upp undervisningen för att stimulera alla elever. Han sa:

”fördjupningslektioner i matte och vi tar en gymnasielärare ibland... det finns elever som läser gymnasiekurser redan i högstadiet... man får enskild undervisning med gymnasielärarna”.

Hos Rektor B finns också möjligheter att gå upp en årskurs. Enligt honom, är acceleration en bra metod men då måste eleven klara av den sociala biten, han menar att det inte är så självklart för en yngre elev att jobba tillsammans med äldre elever.

Rector C däremot har ingen handlingsplan eller en given strategi eftersom för henne finns det inga skillnader mellan skolans elever. Det krävs lite mer planering från läraren men det ingår i en lärartjänst sa hon.

Enligt henne, är det samma sak om en elev är duktig eller ligger efter, man får jobba mer som lärare. Lärarna individualiserar för alla elever sa hon, och då behöver skolan ingen särskild handlingsplan för att särbegåvade elever är som alla andra och som i alla skolor har de individuella utvecklingsplaner.

Hon sa också att om en elev är duktig, då jobbar läraren vidare med eleven till nästa nivå: ”i en klass kan det vara så att i matte t.ex. jobbar man på ganska olika nivåer.”

På frågan om hon kan berätta mer om nivåerna, svarar hon att:

”... alltså, de kan gå i ettan och ändå räkna ju i treans mattebok om man når så.”

Den intervjun gick inte så bra som jag skulle vilja. Jag erkänner att jag missade chansen att ställa fler frågor. En sonderande fråga skulle varit passande för att mer detaljerat och bättre kunna förstå vad hon menar med en individualiserad lektion och hur lektionen går till.

Å andra sidan, att hitta bra strategier och att skapa goda förutsättningar är betydligt svårare för Rektor D, han har svårigheter att styra sina resurser till de högpresterande barnen. För honom gäller det att göra prioriteringar. ”det går åt så stor del av våra ekonomiska resurser till barnen som mår illa” sa han.

Elever med behov av särskilt stöd enligt Lindström och Pennlert²³ är resurskrävande och det är väldigt viktigt att kunna diskutera de resursernas användning. Hela skolans organisation vilar på det. Här ser vi att skolorna kräver mycket av lärarna, orsaken kan vara en dålig fungerande fördelning av resurser som gör att man måste göra prioriteringar. Att skolorna i studien är tvungna att välja var de ska rikta

²³ Lindström, G. Pennlert, L Å. (2009). *Undervisning i teori och praktik – en introduktion i didaktik*. Fundo Förlag. s 27, 43 - 47

sina resurser kan orsaka en ojämlik utbildning och därmed ett ojämlikt skolresultat. I den här kommunen, är kanske det svåraste att styra en skola inom den ekonomiska ramen. Undervisningen och lärandet verkar vara väldigt beroende av detta.

Gruppsammansättning

Endast Rektorer B och C har i sina strategier minskat gruppstorleken i klassrummet.

Dessa skolor har relativt små klasser. Hos Rektor B ser gruppsammansättningen ut på följande vis, tjugo stycken i lågstadiet, tjugotvå i mellanstadiet och max tjugotre i högstadiet.

Vid Rektors C skolan har de redan från början och hela tiden jobbat i mindre klasser. Den här ramfaktorn har enligt Lindström och Pennlert²⁴ betydelse, den bestämmer vilka undervisningsmetoder läraren ska välja.

Nackdelen hos Rektor D, är att gruppstorleken här är relativt större i jämförelse med t.ex. klassrummen hos Rektor C, på grund av att hans skola har ett större antal elever vilka dessutom behöver mycket mer stöd.

Mindre gruppstorlek gör det möjligt för eleven att känna sig delaktig och skapa bra sociala relationer i klassrummet. Problemet är att inte alla skolor är lika, vissa skolor är större när det gäller elevmängd. Mindre skolor i studien verkar ha råd att ha mindre gruppstorlek. Däremot vid skolor som undervisar både på grund- och gymnasienivå har dessa fördelen att kunna utnyttja gymnasielärarna till att stödja begåvade elever. I de här fallen är det tydligt att rektorerna jobbar inom olika ramar och att en lärare från gymnasiet kan verka även på grundskolan. Hur detta går till när det gäller t.ex. planerade undervisningstider eller ekonomin är oklart. Vissa skolor verkar ha råd och kan anpassa den ekonomiska ramen till att skapa åtgärdstillfällen för begåvade elever medan andra inte har samma möjligheter. Det kan vara ett problem, att skolorna utifrån dessa faktorer är så ojämlika. Det betyder att ramarna också är olika för olika skolor, utifrån t.ex. elevunderlag eller socioekonomiska förhållanden.

Samhällsfaktorer

Hos rektor B är föräldrarna involverade om en viss typ av begåvning upptäcks hos deras barn. Tillsammans på ett möte diskuterar alla inblandade hur de på bästa möjliga sätt kan stödja eleven. Rektor A och C berättade ingenting om hur samarbetet mellan skolan och de begåvade elevernas föräldrar ser ut.

²⁴ Ibid

Rektor D däremot, menade att i de enstaka fall skolan upptäckte en begåvad elev, visste inte föräldrarna själva att deras barn var duktigare än andra. Problemen enligt Rektor D är många vid hans skola, berättade han:

”... i det här fallet det är ju segregeringen har ökat mycket... vi har nu en större andel flerspråkiga elever, en större andel analfabeter familjer med invandrarbakgrund. Helsvenska familjer eller familjer med god utbildningsbakgrund, de sätter inte sina barn på den skolan längre... det är ju politiska val...”

Faktorerna som förhindrar honom att skapa goda förutsättningar för eleverna är många. Situationen för Rektor D i jämförelse med andra skolor ser oerhört olika ut, Dessa stora skillnader är omfattande med tanke på att det två skolorna finns belägna i närliggande stadsdelar.

På frågan om hans skola har upptäckt begåvning hos flerspråkiga elever svarade han att det inte gör någon större skillnad. Skolan har elever som lär sig t.ex. matte fort men de är dåliga på svenska berättade han. Som rektor har han stor förståelse men då kommer nästa bekymmer sa han. Kommer en elev till Sverige och är duktig på matte så har eleven laglig rätt att få stöd på matte men hur gör man om eleven inte kan svenska?

Jag frågade om stöd i form av studiehjälper elever med annat modersmål kan få, han svarade:

”då kommer vi tillbaka till det som har med ekonomin att göra”.

Här finns ännu några olika ramfaktorer som inte alla rektorer jag intervjuade måste ta hänsyn till, inte i samma omfattning i alla fall. Kommunens befolkningsbakgrunder och kulturer speglas i de fyra skolorna jag besökte. Enligt Rektor D är flerspråkighet ett stort problem. Lindström och Pennlert²⁵ förklarar att förståelsen av elevers olika kulturer kan vara en tillgång i lärarens didaktiska analys, att använda omgivande samhället som en resurs. Linblad, Linde och Naeslund²⁶ å andra sidan påpekar att vissa resultat är omöjliga att uppnå inom vissa ramar. De menar att vi befinner oss i andra ekonomiska och sociala lägen i skolan. Dessa variationer hamnar utanför ramarna, och det går inte att inkludera dessa lägen i processen. Det tar tid att undersöka konsekvenserna av vissa politiska beslut även om de syns i resultatet. Rektor Ds skola visar just hur dessa samhällsförändringar påverkar hans uppdrag.

Övriga observationer

Redan från början, när jag började mitt sökande efter respondenter och därefter även intervjuerna emellan upptäckte jag några märkliga fenomen. För det första, kunde många rektorer inte ställa upp på en intervju därför att de var nyanställda. Jag mejlade en rektor som började jobba i en skola sedan drygt ett år tillbaka, han meddelade att han inte längre var anställd vid den skolan och gav mig uppgifter om den nya rektorn. När jag kollade närmare på andra skolor, upptäckte jag att det pågår ett

²⁵ Ibid

²⁶ Linblad, L. Linde, G. Naeslund, L. (1999). *Ramfaktorteori och praktiskt förnuft. Pedagogisk Forskning i Sverige*, ÅRG 4 NR 1 s 93-109 ISSN 1401-6788

konstant byte av rektorer, så ofta som att en ny rektor anställts varje år de senaste tre åren vid flera skolor. Ännu ett exempel på detta är en rektor jag kontaktade som började jobba i juni och som nu ska sluta i december.

För det andra, för alla de rektorer jag intervjuade var det elevernas skicklighet i matematik som var avgörande om de skulle klassas som begåvade eller inte. Begåvning i andra ämnen nämndes väldigt sällan.

För det tredje, det fenomen som kanske var det märkligaste, var att ingen av rektorerna jag intervjuade pratade om att flickor också har visat tecken på att de kan vara begåvade. Inga begåvade flickor hade upptäckts i deras respektive skolor. Beteenden rektorerna lyfte upp var typiska för pojkar.

Skolpsykologen Anita Kullander²⁷ hävdar att det finns tydliga skillnader mellan begåvade pojkar och flickor.

Diskussion och slutsatser

Nedan förs en diskussion av vad som framkommit i min studie. Denna diskussion görs med utgångspunkt i resultat och analysavsnittet och i relation till studiens syfte och forskningsfrågor. Även i relation till annan forskning och till ramfaktorteorin som ett tankeverktyg och dess påverkan på skolans pedagogiska uppdrag. I det avsnittet ger jag också uttryck för egna åsikter och reflektioner samt pekar på studiens relevans för läraryrket.

Hur identifierar skolorna begåvade elever?

Analysen visar att rektorerna har en ganska god kunskap om begåvning hos elever. Däremot, när det gäller att identifiera dessa elever framkommer en hel del osäkerhet. Utifrån vad rektorerna berättade kan denna osäkerhet ha att göra med att rektorerna enbart har lärarens omdöme att förlita sig till och att lärarna i sin tur har liten kunskap om vad som är kännetecknande för begåvade elever.

Hur dessa elever presterar i klassrummet verkar ha liten betydelse. Däremot verkar det sociala beteendet som eleverna visar i eller utanför klassrummet vara det viktigaste, som om det beteendet kan vara skadligt för dem själva och för andra elever. I tre av fyra skolor är rektorerna mer oroliga för att ordningsreglerna inte följs, lärarna ser dem som socialt inkompetenta²⁸. Resultatet blir att väldigt högintelligenta elever som skulle ha varit en resurs för skolorna i stället av fel anledning hamnar hos skolpsykologen²⁹. Brister på kunskap hos både rektorerna och lärarna är tydliga när eleverna först diagnostiseras för symtom som t.ex. ADHD eller t.o.m. för neuropsykiatriska funktionshinder. Detta

²⁷ Kullander, A. (2013). *Särskild begåvning – tillgång eller handikapp?* Specialpedagogisk tidskrift – att undervisa. S2

²⁸ Wallström, C. (2010). *Se mig som jag är: Om särbegåvade barn i skolan*. Argument. S17-35

²⁹ Persson, R, S. (2010). *Särbegåvade barn och ungdomar är en utmaning för svenska psykologer: en kort översikt*. Forskningsmiljö skolnära forskning. Högskolan för lärande och kommunikation. Högskolan i Jönköping

kan förklara hur dessa elever känner sig och varför de beter sig på det sättet de gör³⁰. Detta betyder också att hos dessa elever har inte de kognitiva behoven tillfredsställts. Persson³¹ hävdar att till skillnad från elever som lider av ADHD eller liknande diagnos d.v.s. elever som konstant visar samma uppförande i vilken situation som helst, visar begåvade elever upp samma symtom men bara i vissa situationer. Dessa beteenden förändras när eleverna befinner sig i rätt miljö eller med andra begåvade barn. Begåvade elever behöver därför ingen diagnos, vad de behöver är en kunnig skolpersonal som kan se dem precis som de är och därefter skapa den rätta pedagogiska miljön att kunna utvecklas i.

Att det finns ett genusperspektiv är värt att reflektera över. Det här kan väcka ytterligare frågor om särbegåvning. En viktig del jag inte hade en aning om i början av analysen, var att rektorerna åtminstone i början när de misstänkte symptom som ADHD eller liknande osociala beteenden tydliggjorde att de pratade mest eller bara om pojkar. Ingen i intervjuerna pratade om särbegåvade flickor. Enligt skolpsykologen Anita Kullander³², finns det skillnader mellan pojkar och flickor. När det gäller deras reaktion om de inte får den stimulans de behöver, protesterar pojkar redan vid tidig ålder, medan flickorna brukar reagera först när de hunnit till högstadiet. Deras reaktion ser också annorlunda ut. Pojkarna är mer synliga i deras beteende, flickorna däremot är svårare att upptäcka, de maskerar sin förmåga och lägger sig på kamraternas nivå och oftast visar sig symtomen hos begåvade flickor som ångest, oro eller ätstörningar. Dessa är osynliga symtom som tydligen gör det svårt eller omöjligt för skolorna i studien att upptäcka.

För att kunna uppfylla begåvade elevers behov måste skolan ha rätt kunskap och verktyg för att upptäcka dem. Om skolsystemet enligt Roland S Persson³³ är konstruerat enligt principen minsta nödvändiga nivå, dvs. att alla elever eller de flesta av dem ska kunna få minst godkänd i betyg väcks frågan om varifrån skolorna ska hämta nödvändiga kunskaper kring begåvade elever. Hans forskning visar att dessa elever inte är landets prioritet, en anledning till det kan vara att de är få. Majoritetens resultat väger tyngre. Persson bekräftar detta när han hävdar att trots den nya skollagen, som ställer kravet att även elever som lätt når kunskapskraven ska ges stimulans för att kunna nå längre, möter skolan dilemmat att ännu ingen utbildning finns gällande särbegåvade barn för både pedagogisk och skolvårdande personal. Det betyder att begåvade elever och deras behov hamnar utanför ramarna.

Vilka strategier har rektorerna för att skapa goda förutsättningar för begåvade elever och deras lärare?

Studien visar också att inte alla skolor har samma möjligheter att skapa goda förutsättningar för både begåvade elever och för personalen. Bland rektorerna jag intervjuade, visade det sig att vissa skolor

³⁰ Ibid

³¹ Ibid

³² <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/> Internet 2014-02-11

³³ Roland S. Persson. (2014). *Särbegåvning: Ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser*. Socialmedicinsk tidskrift 2, s. 129-138

har bättre förutsättningar än andra. Den grundskola i studien som har en anknytning till en gymnasieskola, jag menar grund och gymnasieskola som står under samma ledning har bättre möjligheter att hjälpa dessa elever, om de upptäcks i tid eller efter att en rätt utredning har genomförts av skolpsykologen. Dessa grundskolor har möjligheter att få support från gymnasieskolans lärare som kan agera som mentor till eleven, en fördel som andra enskilda grundskolor inte har. I alla skolor jag besökte kan eleverna få effektivare stödmeter³⁴. Vanligtvis förekommer metoder som ”acceleration”, d.v.s. en accelerering av utbildningsgången genom att hoppa fram en årskurs eller deltagande i ämnesundervisning i en högre årskurs. Stöd i form av ”enrichment” förekommer också, i det fallet skapar personalen ett bättre arrangemang av den reguljära studieplanen. Eleverna kan jobba med högre kursmaterial eller delta en viss tid i en högre årskurs.

En Rektor anser att ha erfaren lärare och mindre grupper i klassrummet räcker långt, inga andra former av stöd behövs så länge läraren lyckas med en individualiserad lektion. Vad jag förstår med det, menade rektorn att genom att se till att varje elev oavsett deras kognitiva förmågor ses som en individ som får vad den behöver, suddas på så vis skillnaderna ut mellan en ”vanlig” elev och en begåvad elev. I en sådan situation kan man tycka att den skolan går emot vad Ziegler³⁵ anser om särbegåvade olikheter, dessa elever behöver andra typer av stöd och för att detta ska ske. Det krävs en större gynnsam omgivning för lärandet, som t.ex. familjen, kamrater och inte minst konkreta stöd som just passar deras kognitiva nivåer erbjuds.

Att inte alla rektorer har tillräckliga eller konkreta åtgärder för att skapa goda förutsättningar för sina elever, särskilt de som är begåvade blev ett faktum. En anledning till detta är att i vissa skolor finns förutsättningar som inte finns i andra, i alla fall inte i så stor utsträckning som på den skolan där segregeringen är så pass stor. Detta påverkar lika mycket hela skolan, ledningen, personalen och eleverna. Ramfaktorteori verkar också fungera som en modell för att undersöka politiska beslut om utbildning och undervisning³⁶. Beslut som också kan påverka vad som är möjligt att genomföra i klassrummet men förändringar i samhället har också utvidgat teorin. Det finns mycket mer att ta hänsyn till, som t.ex. den sociala sammansättningen, kanske ingen hade tänkt att segregationen skulle vara så omfattande. Att ramfaktortänkandet har orsakat ett avstånd mellan vad läraren vill göra och vad ramfaktorteori vill mäta, förstår jag det som att ramarna har samma mål, medan lärarens uppgifter förändras och utvecklas. Det tankesättet tar inte hänsyn till lärarens värderingar som Broady hävdar i sin artikel³⁷. Med olika förutsättningar kan utfallet av skolans undervisning förändras och bli något annat. Ett möjligt exempel kan vara att resurserna måste användas så sparsamt så möjligt och till precis ett syfte. Detta kan vara en anledning till varför Rektor D måste välja och prioriterar vad som

³⁴ Ziegler, A. (2010). Högt begåvade barn. Nordstedt

³⁵ Ibid s58

³⁶ Lindblad, L. Linde, G. Naeslund, L. (1999). *Ramfaktorteori och praktiskt förnuft*. Pedagogisk Forskning i Sverige, ÅRG 4 NR 1 s 93-109 ISSN 1401-6788

³⁷ Broady, D. (1999). *Den svenska hos ramfaktorteori*. Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 4, nr 1, s 111-121 <http://www.regeringen.se/sb/d/14059/a/174349>

kommer att väga tyngre i resultatet. Den stora svaga gruppen förbrukar resurserna som var tillsatta till dem. Om man tar från samma resurs till den lilla begåvade gruppen blir det en obalans i resultatet. Stora delen av resurserna till majoriteten är lönsammare och ger en positiv bild av en skola i sin helhet. Därför bör engagemanget att skapa goda förutsättningar för begåvade elever och utbildning till lärarna komma från den högsta nivån, från staten.

Vilka ramfaktorer kan förhindra skapandet av dessa förutsättningar?

Min tolkning av analysen visar att det finns flera ramfaktorer som kan förhindra rektorerna att skapa den pedagogiska och stimulansrika miljö särbegåvade elever behöver. Dessa faktorer kan kopplas till befintliga givna ramar de jobbar i.

Enligt Broady³⁸ *”Ramfaktorteori hade tillkommit som ett verktyg för att hantera precisa och väl avgränsade problem rörande samband mellan vissa av undervisningens betingelser, förlopp och resultat och bland alla tänkbara förhållanden som bestämmer vad som sker i skolan vände teorin uppmärksamheten mot ett område som i Sverige uppfattas som centralt: den statliga styrningen”*.

Eftersom ramarna byggdes på redan bestämda förutsättningar för att kunna visa bestämda resultat, blir det svårare för rektorerna att i stor utsträckning tänka på alla elever. Några exempel tycker jag visar att detta kan leda till att alla elever i skolan troligen inte kan få den stimulans de behöver. För det första om vi tar hänsyn till den statliga satsningen från 2011, d.v.s. Mattelyftet³⁹ som fortfarande pågår, var det årliga dåliga PISA resultat av den svenska skolan som triggade regeringen att satsa stort i form av flera miljarder kronor för att höja resultatet hos svenska elever i matematik. Endast en liten del av pengarna gick till att utveckla läs- och skrivkunighet. Det betyder att ekonomiska resurser finns, skolorna kan antligen skapa rätta förutsättningar och höja det sjunkande skolresultatet men, enligt min tolkning, uppstår också nya begränsningar eftersom satsningen skapar en process⁴⁰, hur skolorna ska genomföra satsningen och därmed visa att resultatet uppnåtts framförallt i matematik. Det kan förklara varför rektorerna i studien ser matematik som det ultimata ämnet. Alla rektorer jag intervjuade ser matte som ett mått på begåvning. Är en elev duktig på matte kan man satsa på eleven, om en annan elev är duktig på något av de andra ämnena som skolan undervisar i, då kan det vara en utmaning för skolan eftersom det inte finns lika mycket pengar för det. Det kan orsaka negativa konsekvenser för dessa elever.

³⁸ Ibid

³⁹ <http://www.regeringen.se/sb/d/14059/a/174349>

⁴⁰ Linblad, S. linde, G. Naeslung, L. (1999). *Ramfaktorteori och praktiskt förnuft*. Pedagogisk forskning i Sverige, årg 4 nr1, s 93-109

För det andra kom i år ännu en satsning. Den här gången från sju kommuner tillsammans med Sveriges kommuner och Landsting⁴¹. Satsningen ska verka som ett preventivt initiativ inför PISA 2015. Bakgrunden till uppdraget är att återigen försöka öka svenska elevers resultat i matte. PISA rapporter verkar ha ett stort inflyttande över Sveriges skolväsende. I alla fall kommer nya möjligheter att vara tillgängliga för dessa kommuner men återigen, om en elev är begåvad i idrott, bild, SO eller NO, så kommer satsningen enligt min mening inte eleven tillgodo. Dessa ämnen står inte i fokus den här gången heller. Vi kommer troligen inte att kunna se ett annat underverk i fotboll eller hockey igen i framtiden.

Enligt läroplanen, är det rektorernas ansvar att se till att resursfördelningen och stödåtgärderna anpassas till alla elevers behov och utveckling. Å andra sidan säger skollagen att elever som lätt kan nå målen ska ges ytterligare stimulans men studien visar att satsningarna förhindrar just detta, inte alla elever kommer att gynnas och detta går emot lagen. Faktum är att rektorerna inte har andra val än att ha samma fokus som satsningarna. Om vi spekulerar och säger att regeringen år 2011 hade sagt att resurserna skulle fördelas på det sättet så att alla elever, oavsett begåvning eller inte skulle få den stimulans och stöd som behövs, skulle rektorerna kanske då kunna tänka på ett bredare sätt genom att satsa på alla elever och i alla ämnen. Om bakgrunden till de sju kommunernas uppdrag, i stället för att satsa mest på matematik, även fokuserat på andra ämnen elever behöver hjälp eller stimulans med, skulle fler elever kunna få ta del av handlingsplanen.

Detta tar oss tillbaka till problematiken jag upptäckte. Studien visar att det troligen är ramarna som kan bestämma hur skolan ska drivas. För närvarande, vad som är i fokus och i sin tur styr ramfaktorerna är, dels vad PISA rapporten kommer fram till, dels vilket ämne de olika satsningarna kan tänkas inrikta ekonomiska resurser emot, som i nuläget är matematik. Detta utifrån regeringens prognos som tyder på att matematiker eller ekonomer kommer att vara Sveriges framtida behov. Detta kan förklara varför begåvade elever i andra ämnen kan missgynnas på grund av en ensidig resursfördelning.

Erfarenheter jag fick av studien är att rektorerna inte kan brinna för sitt yrke såsom de kanske skulle vilja kunna göra. Ramfaktorerna påverkar hur de agerar och kanske också påverkar deras vilja att skapa en likvärdig skola, t.o.m. hur deras pedagogiska uppdrag skulle kunna utformas så att alla elever utan undantag får den utbildning skolan är avsedd att tillgodose. Det kan också vara en orsak till varför skolorna byter rektorer. I sin artikel skriver Gustafsson⁴² att rektorernas villkor inte är alltid gynnsamma, de organisatoriska villkoren bör inte underskattas och att rektorerna ständigt väljer att lämna sin tjänst. Detta kan ha negativa effekter på skolans stabilitet och elevers trygghet.

⁴¹ http://www.sollentuna.se/Documents/barn_utbildning/Nyheter%20barn%20och%20utbildning/skl-handlingsplan-2014-sarbegavadeelever.pdf

⁴² <http://enactment.se/onewebmedia/REKTORS%20ANSVAR%20OKTOBER%202013.pdf>

Ytterligare med ramarna är problemet att de överlappar, som Lundgren påstår i sin artikel: ” *Den ekonomiska styrningen byggdes på en kedja. Varje förändring av någon länk i denna kedja påverkar de andra länkarna*”. Från ramfaktorn ledning till ramfaktorn grupsammansättning, är de alla beroende av varandra och har ekonomin gemensamt. Rektorerne är tvungna att göra prioriteringar, var de ska sätta resurserna utifrån vilka problem som är aktuella, eller de resultat som skolan vill uppnå framför andra. Ramfaktorteorin eller ramfaktortänkandet är i och för sig kanske bra för att förstå resultat av skolans inre processer. T.ex. hur skolledningen ska sköta ekonomin på det sättet att man får ett positivt resultat i slutändan men det kan inte prediktera vissa förändringar. Ett tydligt exempel är segregationen, vilka typer av elever kommer skolan att få nästa skolår. Det är också svårt att veta vilka förkunskaper de eller deras föräldrar kommer att ha. Om en eller flera begåvade elever dyker upp, kan ramfaktorteorin visa tecken på att den inte kan justeras till de nya utmaningar som följer med.

Vad kan detta sammantaget betyda för begåvade elevers förutsättningar till en likvärdig skola?

Denna rubrik blir också som ett slutord. Syftet med studien är uppnått. Jag har fått reda på hur ramfaktorerna kan påverka rektorers pedagogiska uppdrag nämligen skolans ledning och personalens kunskap om hur man bättre kan identifiera begåvade elever. En rättvis fördelning av resurser som i framtiden kan stödja olika slag av begåvning hos elever. Det framkom också i studien att en grund och gymnasieskola som står under samma ledning lyckas bättre med att stödja begåvade elever.

Gymnasieläraren kan förse grundskolebarn med adekvat stöd. I skolor med större andel flerspråkiga elever framkom ytterligare svårigheter när det gäller identifiering av begåvning. När en sådan upptäcks står skolledningen inför dilemmat att satsa på elevens begåvning eller att förstärka elevens kunskap i det svenska språket. Förbättring av begåvade elevers förutsättningar till en likvärdig skola kan förhoppningsvis anta en positiv riktning om staten redan från början bestämmer sig för att ändra vissa restriktiva visioner. Om alla elever har rätt till utbildning då måste resurserna tilldelas till alla som behöver det, svaga som duktiga. Problemet med att rikta resurser till att öka resultatet i bara valda ämnen gynnar inte alla elever. Det skapar också klyftor mellan elever som föredrar eller presterar i ett ämne men inte i ett annat, den taktiken skapar också olikheter i skolresultaten. Alla skolor har inte samma förutsättningar när det gäller elevernas bakgrund, kön och etnicitet. Att skolan enligt läroplanen ska främja alla elevers utveckling och lärande och lust att lära passar inte ihop med hur satsningarna görs. De måste rikta sig mot alla elever och höja resultaten i alla ämnen. Mattelyftet säger att Sverige i framtiden kommer att behöva duktiga ingenjörer eller ekonomer, redan då har man skapat en olikvärdig utbildning. Frågan är vad som kommer att hända med den elev som gillar eller är begåvad i konst eller ett annat ämne förutom matematik?

Angående de nuvarande ramfaktorerna med dess strukturer, är det kanske dags att tänka på hur man ska skapa andra typer av tänkesätt som bättre passar dagens samhälle och skola. Ramar som gör det

lättare för rektorerna att tolka och implementera vad läroplanen och skollagen föreskriver. Förutsättningarna för undervisning behöver inte vara bestämda för att besvara bestämda frågor⁴³. Som lärare, upplever jag att skolan sällan litar på svensk forskning medan forskare eller forskningsresultat från andra länder som Nya Zeeland verkar mer attraktivt. På det sättet vore det kanske värt att titta på andra ramperspektiv, som den kanadensisk-amerikanske sociologens Erving Goffmans frameperspektiv⁴⁴ som verkar tillåta rektorerna att också kunna använda sitt engagemang och förnuft för att skapa en skola för alla sina elever.

Framtida frågeställningar

I min studie har det framkommit att det finns en vanlig syn hos rektorerna, kanske även hos annan skolpersonal eftersom de också är inblandade när det gäller att identifiera begåvade elever, att man inte pratar alls om begåvade flickor. Det skulle vara intressant att undersöka begåvning ur ett genusperspektiv i skolan.

Ett annat intressant område att undersöka vidare i landets kommuner är den så kallade ”rektorskarusell”⁴⁵ (s2) som Bengt-Åke Gustavsson i sin artikel om rektors ansvar kort tog upp och hur detta fenomen kan påverka personalens uppdrag och elevernas resultat.

⁴³ Broady, D. (1999). Det svenska hos ramfaktorteorin. *Pedagogisk forskning i Sverige*, årg. 4, nr 1, pp. 111-121

⁴⁴ Persson, A. (2014). *Inramad skola – ramfaktorer, frames och analys av sociala interaktionsdynamiker i skolan*. Kapitel 24. 2014 s 391-412

⁴⁵ <http://enactment.se/onewebmedia/REKTORS%20ANSVAR%20OKTOBER%202013.pdf>

Litteraturförteckning

Walltröm, Camilla (2010). Se mig som jag är: Om särbegåvade barn i skolan. Varberg. Argument, cop.

Ziegler, Albert (2010). Begåvade barn i skolan. Stockholm. Norstedt.

Artiklar

Broady, Donald. (1999). Det svenska hos ramfaktorteori”, Pedagogisk forskning i Sverige, årg. 4 Nr 1 s 111-121

Gustavsson, Bengt-Åke. (2013). Rektors ansvar och skolans styrbarhet. Linnéuniversitet, Växjö

Kullander, Anita. (2013). Särskild begåvning – tillgång eller handikapp? Specialpedagogisk tidskrift – att undervisa

Lindblad, S. Linde, G, Naeslund, L. (1999). Ramfaktorteori och praktiskt förnuft. Pedagogisk forskning i Sverige, årg 4 Nr 1 s 93-109

Lundgren, P. Ulf. (1999). Ramfaktorteori och praktisk utbildningsplanering. Pedagogisk forskning i Sverige, årg 4 Nr 1 s31-41

Persson, Anders. (2014). Inramad skola-Ramfaktorer, frames och analys av sociala interaktionsdynamiker i skolan. Utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet, s 391-412

Persson, S, Roland. (2010). Särbegåvade barn och ungdomar är utmaning för svenska psykologer-En kort översikt. Forskningsmiljö skolnära forskning. Högskolan för lärande och kommunikation, Högskolan i Jönköping

Persson, S, Roland. (2014). Särbegåvning-Ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser. Socialmedicinsk tidskrift, s129-138

Läroplaner och lagar

Skolverket. (2011). Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet. Lgr 11. Stockholm: Skolverket

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/ Iakttagen den 30.10.2014

Internet

<http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/> Iakttagen den 11.02.2014

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning:

<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> Iakttagen den 02.11.2014

Rektors ansvar och skolans styrbarhet. Bengt-Åke Gustavsson. Linneuniversitetet, Växjö:

<http://enactment.se/onewebmedia/REKTORS%20ANSVAR%20OKTOBER%202013.pdf> Iakttagen den 02.11.2014

DIVA:

<http://www.diva-portal.org>

Handlingsplan särbegåvade elever 2014. Samarbete mellan Borås, Karlstad, Landskrona, Luleå, Sollentuna, Uppsala, Umeå och SKL:

<http://skl.se/download/18.547ffc53146c75fdec0eeeb9/1405428232070/skl-handlingsplan-2014-sarbegavadeelever.pdf> Iakttagen den 02.11.2014

Mattelyftet:

<http://www.regeringen.se/sb/d/14059/a/174349> Iakttagen den 02.11.2014

Spetsutbildning:

<http://www.spetsutbildningar.se/>

PISA: <http://www.oecd.org/pisa/>

Bilaga 1

Intervjufrågor:

- Vad har Du för strategier för att bemöta dessa elever?
- Vilka kompetenser har Din personal för att bemöta begåvade elever?
- Vilka positiva/negativa faktorer kan påverka Ditt uppdrag gällande bemötandet av begåvade elever?
- Vem behöver kompetensutveckling?
- Samarbeta Ni med andra skolor?
- Vilka metoder använder Du för att upptäcka begåvade elever?
- Kan det hända att en begåvade elever går oupptäckt?
- Har det hänt i Din skola att man upptäcker begåvning hos flerspråkiga elever?
- Kan elever få stöd i form av studiehandledning från en modersmåls lärare?